

Alkoholvanor hos äldre 2004–2021

Ett kunskapsunderlag med
Monitormätningarna som bas

Ulf Guttormsson

Innehåll

1. Inledning & bakgrund	3
2. Kort om datamaterialet.....	5
3. Resultat	6
4. Sammanfattande diskussion	13
6. Referenser.....	14
Bilaga 1: Tabeller	15

I. Inledning & bakgrund

På uppdrag av Systembolaget genomför CAN (Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning) de så kallade Monitormätningarna. Dessa mätningar följer alkoholkonsumtionens utveckling i Sverige. I mätningarna ställs bland annat frågor om dryckesvanor till ett riksrepresentativt urval med 17–84-åriga respondenter. I detta kunskapsunderlag, som tagits fram åt Systembolaget som en del i ett digitalt kunskapspaket om alkohol och äldre, görs en särskild redovisning av alkoholvanorna med fokus på de äldre respondenterna. Syftet med kunskapsunderlaget är att, utifrån Monitormätningarna, beskriva utvecklingen av äldre personers alkoholvanor under perioden 2004–2021.

Det är känt att konsumtionen över tid ökat inom åldersgruppen 65 år och äldre, samtidigt som känsligheten för alkohol ökar med stigande ålder. Känsligheten hänger bland annat samman med en minskad kroppsvikt hos gruppen äldre, en högre förekomst av sjukdomar med åtföljande medicinering, liksom ett med åren försämrat hälsotillstånd (Andreasson, 2019).

Till detta ska läggas att antalet äldre ökar i Sverige. Medellivslängden har stigit under 2000-talet och antalet invånare 65 år och äldre har ökat med närmare 600 000 personer sedan år 2000. År 2021 uppgick antalet till 2,1 miljoner personer. Detta år utgjorde denna grupp 20 procent av befolkningen, jämfört med 17 procent år 2000 (SCB, 2022). Medellivslängden i befolkningen förväntas fortsätta öka även framåt, åtminstone till 2070 enligt prognoser från SCB. Det kan påpekas att fenomenet med en åldrande befolkning inte är unikt för Sverige utan det har även uppmärksammats internationellt. Mot bakgrund av detta släpptes exempelvis nyligen en nordisk rapport med fokus på uppföljning av hälsan bland äldre (Cuadrado A, Stjernberg M & Huynh D, 2022).

Förklaringar till att dagens äldre dricker mer än förr kan vara att gruppen äldre idag i högre grad består av personer som växt upp under tider med en mer omfattande alkoholkonsumtion, jämfört med föregående generationer. Att det kan existera den typen av generationsskillnader i Sverige har påvisats av exempelvis Raninen (2015). Dessutom har dagens pensionärer många gånger ekonomi och hälsotillstånd som tillåter ett mera aktivt leverne. Parallellt med detta tycks också samhällets hållning gentemot äldres drickande generellt ha blivit mera accepterande. Samtidigt är det viktigt att framhålla att alkoholkonsumtionen hos en individ normalt minskar med stigande ålder (Andreasson, 2019). Ökningen handlar alltså om att dagens äldre utgörs av personer som tar med sig andra alkoholvanor än vad tidigare generationer äldre gjorde.

Att konsumtionen ökat bland äldre gör avtryck i statistiken över alkoholrelaterad sjuklighet och dödlighet. Exempelvis är gruppen 65 år och däröver den enda ålderskategori som uppvisar en uppgång i Socialstyrelsens index över alkoholrelaterad slutenvård under 2000-talet. Mellan 2000 och 2021 fördubblades

antalet patienter med alkoholrelaterad diagnos, per 100 000 invånare 65 år och äldre (Socialstyrelsen, 2022a). I befolkningen som helhet skedde samtidigt en liten nedgång under denna tidsperiod. Även för den alkoholrelaterade dödligheten syns en ökning för personer 65 år och uppåt. Enligt Socialstyrelsens index över alkoholdödlighet ökade denna med cirka 50 procent perioden 2000–2021, räknat per 100 000 invånare. För befolkningen som helhet var alkoholdödligheten samtidigt ganska oförändrad under dessa år (Socialstyrelsen, 2022b).

Om CAN

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum inom ANDTS-området. Vårt uppdrag är att sprida kunskap om konsumtions- och skadeutvecklingen av alkohol och andra droger i samhället. Vi är en del av civilsamhället med omkring 50 medlemsorganisationer. CAN:s styrelse utses av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte), Vetenskapsrådet, Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen samt årsmötet. Regeringen utser ordförande.

2. Kort om datamaterialet

Denna redovisning bygger på data från Monitormätningarna. De startades år 2000 i syfte att beräkna den totala alkoholkonsumtionen i Sverige, inklusive oregistrerade källor såsom exempelvis hembränning och smuggling (se Trolldal, 2022). Från 2004 finns även frågor som följer alkoholvanorna, det vill säga hur ofta respondenterna dricker, konsumtionens volym, olika alkoholdryckers andel av konsumtionen, samt intensivkonsumtionen av alkohol (se Guttormsson, 2021).

Respondenterna dras slumpmässigt och representerar befolkningen 17–84 år. Intervjuer genomförs året runt. Normalt deltar cirka 18 000 i undersökningen årligen. Svarsfrekvensen låg omkring 50 procent i början av perioden men 2021 hade den sjunkit till 34 procent.

Monitormätningarnas resultat redovisas normalt för fyra åldersgrupper. I detta kunskapsunderlag fokuseras på två av dessa. I figurerna redovisas åldersgruppen 65–84 år, men också gruppen 50–64 år, eftersom dessa är intressanta i framtida perspektiv. Som referens redovisas även resultaten för samtliga tillfrågade, det vill säga 17–84-åringar totalt. I den separata tabellbilagan (i excelformat) återfinns resultaten för samtliga åldersgrupper som ingår i undersökningen.

Det insamlade datamaterialet viktas med avseende på kön, ålder och boenderegion. År 2019 kompletterades viktning förfarandet dessutom med utbildning och utländsk bakgrund. Samma år infördes även möjligheten att själv besvara undersökningen via en enkätlänk i mobilen. Tidigare hade det endast gått att delta via telefonintervju. Dessa förändringar medförde ett förändrat svarsmönster. Av denna anledning redovisas resultat i figurer och tabeller med både tidigare (–2019A) och nuvarande metodik (2019B–), så att effekten av denna förbättring tydligt framgår.

En annan viktig metodologisk utveckling som påverkar jämförbarheten över tid är att till och med 2013 var den övre åldersgränsen 80 år. Från 2014 ingår även 81–84-åringar, det vill säga ytterligare fyra årskullar, där alkoholvanorna normalt är mindre omfattande. Detta får effekten att alkoholvaneresultatet skenbart ”mildras” något för den äldsta åldersgruppen. Detta är viktigt att beakta när perioden 2004–2013 jämförs med senare år, åtminstone när enbart de äldsta respondenterna analyseras. För att få en uppfattning av denna effekt redovisas i figurerna dubbla värden 2014: för 65–80-åringar och för 65–84-åringar.

3. Resultat

”Är alkoholbruk lika vanligt bland äldre som i befolkningen i stort?”

Ja. Tre fjärdedelar i befolkningen uppger att de druckit alkohol under de senaste 30 dagarna före undersökningen. Det gör i grova drag även 50–64-åringar, liksom 65–84-åringar. I gruppen 65–84 år har andelen som gör detta ökat under perioden 2004–2021. I de två övriga grupperna har det varit mer oförändrat (tabell 1).

”Dricker äldre lika ofta som andra?”

Nej. Äldre dricker oftare. Personer 65–84 år svarade 2021 att de i genomsnitt konsumerade alkohol 6,0 gånger under den senaste trettiodagsperioden. Detta är högre jämfört med samtliga medverkande i undersökningen (4,9 gånger). Även 50–64-åringar dricker oftare än samtliga medverkande (5,5 gånger). Återigen uppvisar 65–84-åringarna en uppgång under mätperioden, medan de övriga grupperna snarast minskat sin dryckesfrekvens något (tabell 2).

”Dricker äldre mer jämnt fördelat över veckan?”

Ja. I 2018 års undersökning undersöktes under vilka veckodagar som respondenterna drack alkohol. I samtliga åldersgrupper var det störst andelar som svarade att de hade druckit på fredagar och lördagar. Gruppen 65–84 år var den som uppvisade det jämnaste konsumtionsmönstret sett över veckans dagar (lägst standardavvikelse). Under tre av veckans sju dagar (söndag–tisdag) var andelen som druckit alkohol dessutom den högsta bland 65–84-åringarna (tabell 3).

”Dricker äldre mer jämnt fördelat över året?”

Ja. Även de månatliga variationerna är minst för gruppen 65–84-år. De uppvisar den lägsta variationen (standardavvikelsen) sett till volymen konsumerad alkohol per månad under år 2021¹. Övriga svarande rapporterade mer markanta konsumtionstoppar framför allt under maj–juli. Även 50–64-åringarna hade en något jämnare konsumtion över året, jämfört med yngre respondenter (tabell 4).

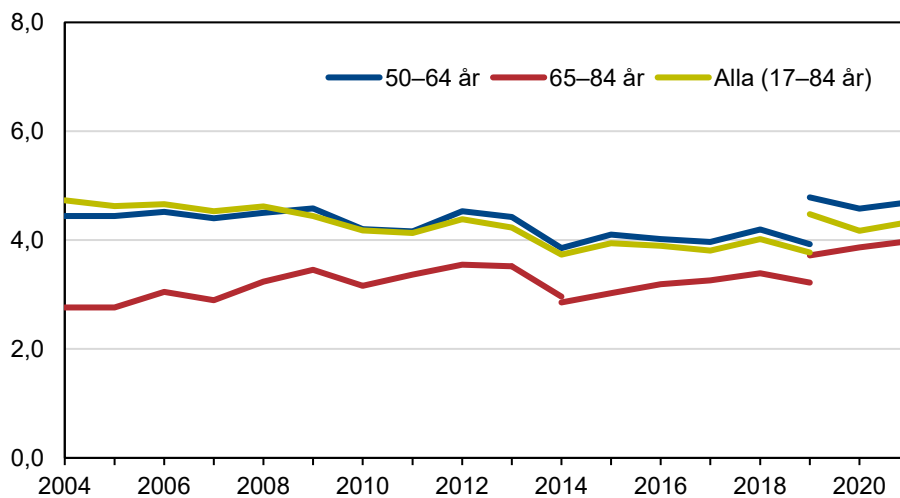
”Dricker dagens äldre större mängder alkohol?”

Ja. Mellan 2004 och 2021 har alkoholkonsumtionen ökat i gruppen 65–84 år. Om hänsyn tas till de två metodjusteringar som gjorts under tidsperioden så har

¹ Observera att pandemirestriktioner förekom under 2021 i varierande grad. Därför är detta möjligen inte ett typiskt år beträffande total konsumtionsfördelningen mellan månader. Det förändrar dock inte det faktum att variationen var lägst i den äldsta åldersgruppen.

Liter ren alkohol

Figur 1. Självrapporterad konsumtion i liter ren (100 %) alkohol per år i befolkningen 17–84 år^{a)}. 2004–2021.

a) 17–80 år t.o.m. 2014, 17–84 år fr.o.m. 2014. Genomgripande metodförändring 2019.

den konsumerade volymen i grova drag ökat med 30 procent². Bland 50–64-åringar, liksom bland samtliga respondenter har istället minskningar skett under samma period (återigen med hänsyn till metodförändringen 2019). En effekt av dessa motsatta förändringar är att alkoholkonsumtionen i den äldsta åldersgruppen numera ligger förhållandevis nära den för befolkningen i stort (tabell 5³ och figur 1).

Ökningen i åldersgruppen 65–84 år förklaras framför allt av en högre konsumtion bland kvinnorna. För männens del har konsumtionen ökat med cirka 17 procent sedan 2004. För kvinnorna rör det sig om en uppgång på 46 procent för samma period. Fortfarande kvarstår dock stora könsskillnader. Såväl bland 50–64-åringar som 65–84-åringar (liksom bland samtliga svarande) drack män i grova drag dubbelt så stora volymer jämfört med kvinnor 2021. Tidigare var könsskillnaderna i den äldsta åldersgruppen ännu större, men utvecklingen sedan 2004 har alltså minskat dessa.

”Innebär ovanstående att äldre dricker mindre per tillfälle?”

Ja. Som konstaterades ovan dricker den äldsta åldersgruppen fortfarande något mindre mängder än samtliga 17–84-åringar. Det har tidigare framgått att äldre dricker desto oftare. Det medför sammantaget att den genomsnittliga volymen per konsumtionstillfälle är 24 procent lägre i den äldsta åldersgruppen jämfört

² Metodförbättringen 2019 innebar att årskonsumtionen mättes till en 19 procent högre nivå (jämför 2019A och 2019B i tabell 5).

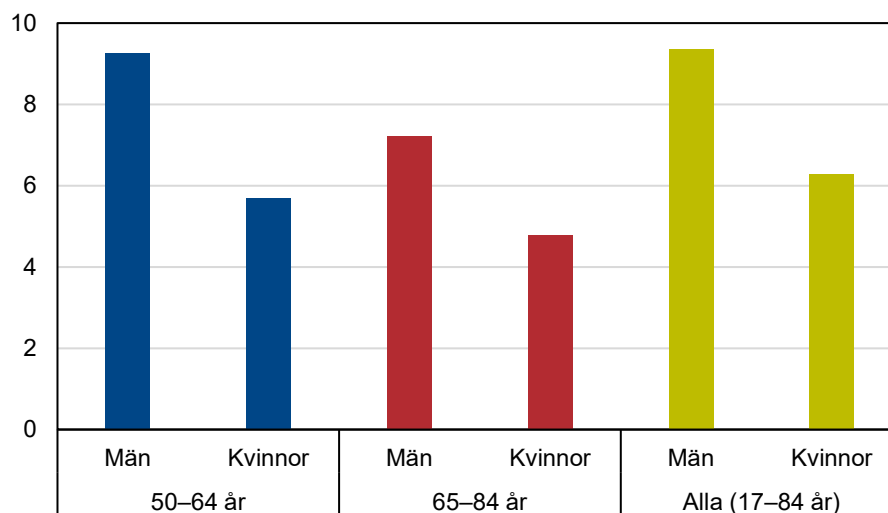
³ I tabell 6 redovisas årskonsumtionen fördelad enbart på de som konsumerar alkohol. Svarsmönstren är i grova drag desamma men de redovisade volymerna blir högre med den redovisningsbasen.

med samtliga svarande. För 50–64-åringarna handlar det bara om 4 procent mindre per dryckestillfälle (se tabell 7⁴).

I figur 2 redovisas volymen konsumerad alkohol under det senaste dryckestillfället fördelad på kön och åldersgrupp, år 2021 (uttryckt i centiliter ren alkohol). Det framgår att i alla tre grupperna i figuren dricker männen cirka 50 procent större volymer per dryckestillfälle, jämfört med kvinnorna.

Centiliter ren (100%) alkohol per dryckestillfälle

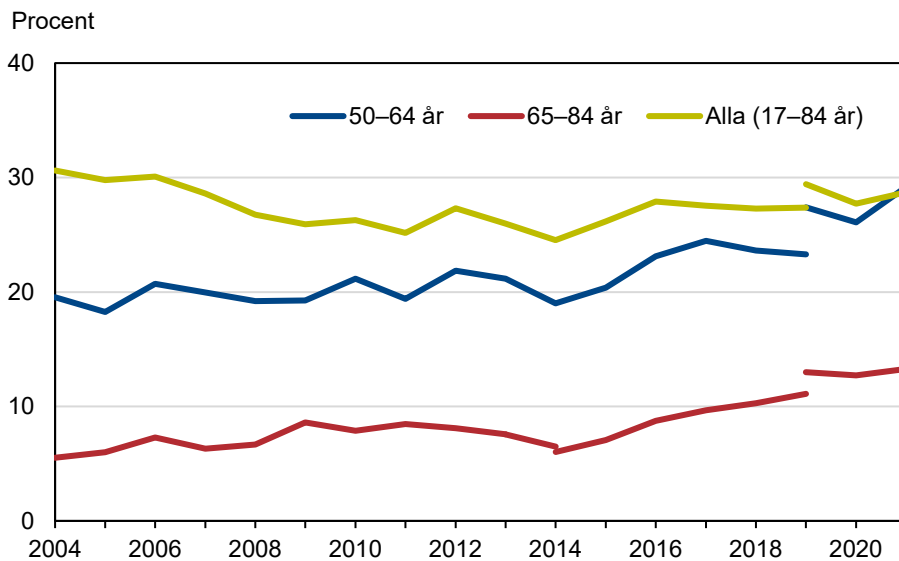
Figur 2. Självrapporterad volym i centiliter ren (100 %) alkohol per alkoholkonsumtions-tillfälle bland alkoholkonsumenter 17–84 år, efter ålder och kön. 2021.

”Intensivkonsumerar äldre lika ofta som befolkningen i stort?”

Med intensivkonsumtion menas att vid ett och samma tillfälle dricka en alkoholmängd motsvarande en flaska vin eller mer. Måttet syftar till att fånga in konsumtionstillfällen då berusning troligen förekommer. Äldre intensivkonsumerar alkohol i klart mindre omfattning än övriga befolkningen. Detta är en logisk följd av att äldre i högre grad dricker utspritt över tid.

Över tid har andelen som intensivkonsumerat alkohol under senaste 30 dagarna legat förhållandevis stabilt på knappt 30 procent bland samtliga svarande (tabell 8 och figur 3). Samtidigt har intensivkonsumtion ökat bland 50–64-

⁴ Det bör observeras att i tabell 7 ingår endast de som dricker alkohol.

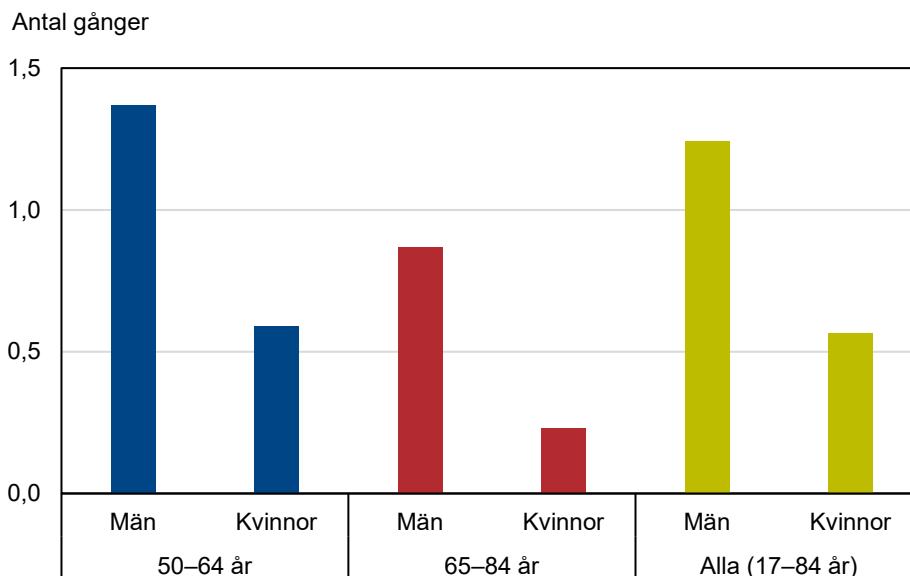
Figur 3. Andelen som intensivkonsumerat alkohol under de senaste 30 dagarna i befolkningen 17-84 år ^{a)}. 2004-2021.

a) 17-80 år t.o.m. 2014, 17-84 år fr.o.m. 2014. Genomgripande metodförändring 2019.

åringarna, och inte minst bland 65-84-åringarna. Bland de sistnämnda har andelen månatliga intensivkonsumenter i grova drag fördubblats mellan 2004 och 2021. Samtidigt är det fortfarande ett stort avstånd till genomsnittet för denna åldersgrupp, medan 50-64-åringar numera ligger nära genomsnittet för befolkningen.

För 65-84-åringar förekom intensivkonsumtion vid 8 procent av dryckestillfällena 2021. Motsvarande andel för 50-64-åringar var 17 procent och för hela materialet 19 procent (tabell 9). Detta är helt enkelt ett annat sätt att uttrycka att äldre intensivkonsumerar mera sällan.

Av figur 4 (och tabell 10) framgår hur ofta under den senaste trettiodagarsperioden som respondenterna intensivkonsumerat 2021, fördelat på kön. Bland samtliga svarande är det dubbelt så vanligt att män intensivkonsumerat jämfört med kvinnor. Samma proportioner gäller även för gruppen 50-64 år. I den äldsta åldersgruppen är det dock närmare fyra gånger så vanligt att männen intensivkonsumerar (0,9 gånger per månad jämfört med 0,2 bland kvinnorna).

Figur 4. Genomsnittligt antal intensivkonsumtionstillfällen under de senaste 30 dagarna i befolkningen 17–84 år, efter ålder och kön. 2021.

”Hur kommer framtidens äldre att dricka?”

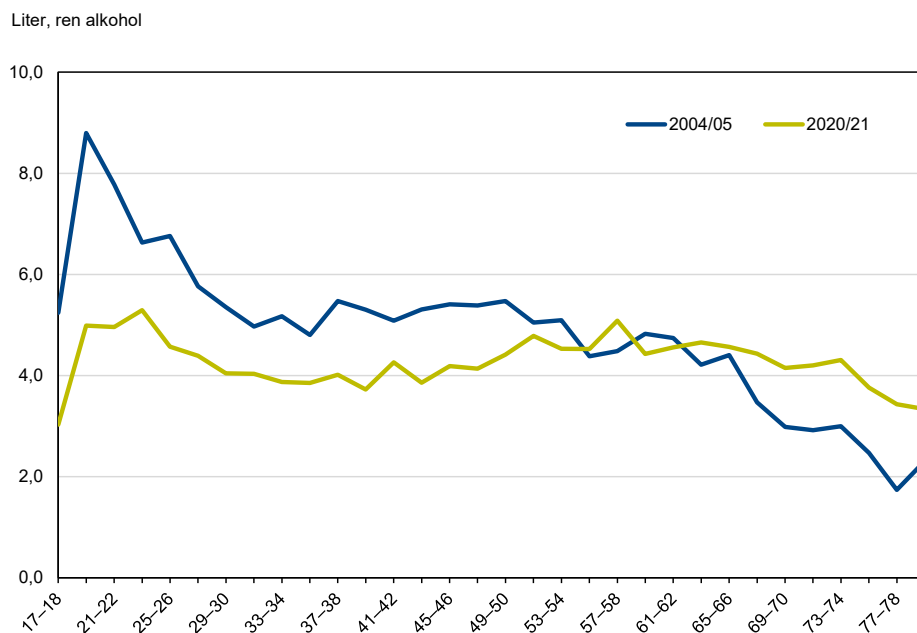
I figur 5 (tabell 11) visas konsumtionsvolymens åldersmässiga fördelning för två olika tvärsnitt av befolkningen 17–80 år. Det första tvärsnittet (blåa linjen) bygger på undersökningsdata från 2004/05⁵. Dessa respondenter var födda mellan 1924 och 1988.

Det andra befolkningstvärsnittet (gröna linjen) bygger på data från åren 2020/21⁶. Denna grupp var född perioden 1940–2004. Mellan de båda tvärsnitten skiljer alltså 16 år. Eftersom metodförändringen 2019 medförde att den uppmätta alkoholvolymen uppmättes på en 19 procent högre nivå så har värdena från 2004/05 räknats upp i motsvarande grad i figuren, för att ge en mer rättvisande jämförelse.

Som framgår uppvisade de som deltog i studien 2004/05 ett annorlunda åldersrelaterat konsumtionsmönster jämfört med de som deltog 2020/21. I den förstnämnda gruppen syns en markant konsumtionstopp bland 20-åringarna, med en åtföljande nedgång, sedan en plåtå hos 30–50-åringarna och därefter en avtagande konsumtion med stigande ålder.

⁵ Att data från två undersökningsår slagits samman är för att materialet ska bli tillräckligt stort för att låta sig fördelas på tvåårsåldersgrupper.

⁶ Dessa år ingick även 81–84-åringar, men dessa medtas inte i figuren då motsvarande åldrar inte deltog 2004/05.

Figur 5. Självrapporterad konsumtion i liter ren (100 %) alkohol i befolkningen 17–80 år, fördelat på tvåårsåldersgrupper. 2004/05^{a)} och 2020/21.

a) Justerade data pga. metodförbättring 2019 för att förbättra jämförbarheten över tid.

Även för tvärsnittet som deltog i studien 2020/21 avtog konsumtionsvolymen i äldre åldersgrupper. Dock inleddes denna nedgång först i 65-årsåldern, det vill säga cirka 15 år senare jämfört med tvärsnittet från 2004/05. I stora drag är konsumtionsnivån också plattare i det senare befolkningstvärsnittet, inte minst eftersom de yngsta åldersgrupperna drack betydligt mindre i jämförelse med de från 2004/05.

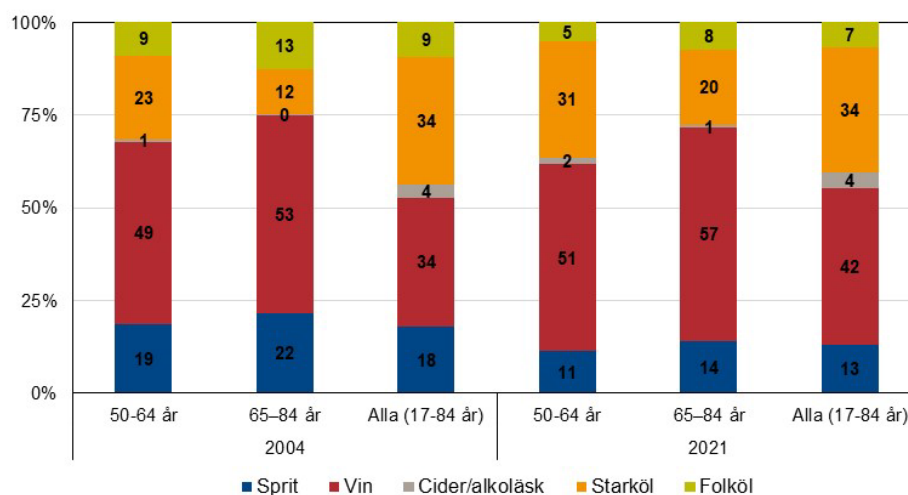
Vad säger då detta om den inledande frågan, det vill säga hur konsumtionen i äldre åldersgrupper kan tänkas utvecklas framöver? Förutsatt att ovan illustrerade trend håller i sig, det vill säga att volymen konsumerad alkohol blir allt jämnare fördelad under en livstid, så medför det att nedgången i konsumtion av alkohol framöver kan börja i än högre åldrar än vi hittills sett idag. Det skulle i så fall innebära en ytterligare förhöjd konsumtion i gruppen 65–84 år. Om inget annat förändras blir svaret på frågeställningen att genomsnittskonsumtionen för de äldre alltså kan bli än högre jämfört med dagens läge.

Samtidigt bör det noteras att den totala alkoholförbrukningen i befolkningen har sjunkit sedan 2004, och att inte minst de yngsta generationerna påtagligt sänkt sin konsumtion. Indirekt, och på längre sikt, kan detta ha betydelse även för äldres konsumtion, men under ytterligare ett antal år kommer ändå den äldsta åldersgruppen fortsätta att fyllas på med ytterligare personer som växte upp med en mer omfattande konsumtion jämfört med föregående generationer.

”Vilken alkoholdryck är vanligast bland äldre?”

Vin är vanligast bland äldre. Omräknat till ren alkohol stod vinet för 53 procent av konsumtionen i den äldsta åldersgruppen år 2004, jämfört med 34 procent i hela befolkningen. Näst vanligast var sprit med en andel på 22 procent (18 procent i befolkningen). Starköl och alkoholäsk var desto mindre vanligt bland de äldsta (se tabellerna 12–16 och figur 6).

År 2021 hade vinet blivit ännu mer dominerande i den äldsta åldersgruppen. Då stod det för 57 procent av den totala konsumtionen, jämfört med 42 procent i befolkningen. Spriten hade samtidigt fått stå tillbaka för starkölet. Även bland 50–64-åringarna var vin dominerande. Såväl 2004 som 2021 stod vin för hälften av deras konsumtion. Jämfört med den äldsta åldersgruppen var sprit mindre vanligt men starköl desto vanligare bland 50–64-åringarna.

Figur 6. Konsumtionsandelar av olika alkoholdrycker i liter ren (100 %) alkohol i befolkningen 17–84 år, efter ålder. 2004 och 2021.

4. Sammanfattande diskussion

Av resultaten framgår det att 65–84-åringar:

- Är alkoholkonsumenter i lika hög grad som övriga befolkningen
- Dricker oftare än befolkningen i stort
- Framför allt dricker vin
- Ökat sin konsumtion med 30% och därmed närmat sig befolkningssnittet
- Dricker mera utspritt över tid (veckans dagar, årets månader)
- Intensivkonsumerar förhållandevis sällan – även om det blivit vanligare

Det kan vara värt att nämna att måttet intensivkonsumtion kan underskatta berusningsvanorna hos äldre, i synnerhet för äldre kvinnor. På grund av fysiska förutsättningar tål kvinnor och äldre i genomsnitt mindre alkohol, samtidigt som måttet utgår från en och samma volymgräns för alla (minst en flaska vin eller motsvarande). Skillnaderna i berusningsvanor kan alltså vara mindre än vad resultaten visar. Samtidigt pekar det faktum att äldre dricker mera utspritt över tid på att deras alkoholvanor är mindre berusningsorienterade jämfört med befolkningen i stort.

Att denna undersökning finner att volymen för de äldres alkoholkonsumtion har ökat sedan första halvan av 2000-talet samvarierar med den negativa utveckling som ses i register över slutenvård och dödlighet för äldre. I början av 2000-talet stod exempelvis personer 65 år och äldre för cirka 30 procent av den totala alkoholrelaterade dödligheten, medan motsvarande andel ökat till 61 procent år 2021.

Under pandemiåren 2020–21 sjönk konsumtionsvolymen, eller förblev oförändrad i många grupper. Ett undantag är den äldsta åldersgruppen. Hos 65–84-åringarna steg konsumtionen i stället med 7 procent mellan 2019 och 2021. De äldres ökning behöver dock inte ha att göra med pandemin. Det kan i stället handla om att i undersökningens äldsta åldersgrupp håller ett skifte på att ske: generationer som växte upp med mindre omfattande alkoholvanor är på väg att bytas ut mot vad som ibland kallas ”mellanölsgenerationen”, det vill säga personer som växt upp med mera omfattande alkoholvanor. Detta utbyte kommer att fortsätta ytterligare ett antal år. Förutsatt att inga andra viktiga förhållanden förändras kan med andra ord en fortsatt ökning av alkoholkonsumtion vara att vänta i gruppen äldre.

6. Referenser

Andreasson S, Chikritzhs T, Dangardt F, Holder H, Naimi T, Stockwell T (2019). *Alkoholen och samhället 2019: Alkohol och äldre*. Stockholm: Svenska Läkarsällskapet, Svensk sjuksköterskeförening, CERA & IOGT-NTO.

Cuadrado A, Stjernberg M & Huynh D (2022). *Indicators for Active and Healthy Ageing in the Nordic Region Possibilities and Challenges*. Stockholm/Helsinki: Nordic Welfare Centre.

Guttormsson, U. (2021). *Befolkningens självrapporterade alkoholvanor 2004–2020*. Rapport 204. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm.

Raninen J (2015). Drinking behaviors of large groups: studies disentangling population drinking in Sweden. Stockholm: Dissertation, Karolinska Institutet, the department of clinical neuroscience.

Socialstyrelsen (2022a). Statistikdatabas för diagnoser, Alkoholrelaterade diagnoser. https://sdb.socialstyrelsen.se/if_par/val.aspx Nedladdat 2022-08-25.

Socialstyrelsen (2022b). Statistikdatabas för dödsorsaker, Alkoholrelaterad dödlighet. https://sdb.socialstyrelsen.se/if_dor/val.aspx Nedladdat 2022-08-25.

Statistiska centralbyrån (SCB) (2022). Statistikdatabasen/befolkningsstatistik. https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0101/ Nedladdat 2022-08-25.

Trolldal, B. & Åström, V. (2021). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2001–2020*. Rapport 202. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Bilaga I: Tabeller

Tabellerna 1–16 återfinns i en separat tabellbilaga i Excel.

C.A.N

CAN – Nationellt kompetenscentrum inom ANDTS (alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel). Vårt fokus är undersökningar, forskning och kommunikation. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar och kartläggningar på uppdrag av kommuner och län.

CAN är en unik aktör med en fot i civilsamhället och en i det offentliga. Styrelsen utses till hälften av regeringen och till hälften av de cirka 50 medlemsorganisationerna vid årsmötet. CAN står för Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Läs mer om oss på www.can.se

